

کیومرث بشلیده\*  
غلامحسین مکتبی\*  
منوچهر تقی پور\*  
دکتر حسین شکوکن\*

## بررسی عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای جذب دانش‌آموزان مقطع متوسطه استان خوزستان به نماز با روش تحلیل عوامل

### چکیده

پژوهش حاضر در صدد بررسی عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای در جذب دانش‌آموزان دختر و پسر دبیرستانهای استان خوزستان به نماز است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان روزانه پایه‌های اول، دوم و سوم مقطع متوسطه مدارس دولتی سراسر استان خوزستان است؛ که در سال تحصیلی ۷۸-۷۷ به تحصیل اشتغال داشته‌اند. نمونه آماری پژوهش حاضر شامل ۱۰۶۲ دانش‌آموز دختر و پسر پایه‌های سه گانه مقطع متوسطه است که با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. ابزار پژوهش مشتمل بر: الف) تهیه مقدماتی پرسشنامه عوامل مؤثر درون‌مدرسه‌ای جذب دانش‌آموزان به نماز (۷۰ ماده‌ای)؛ ب) تهیه پرسشنامه اصلی با روش تحلیل عوامل از کل نمونه پژوهش (۳۱ ماده‌ای)؛ ج) تهیه پرسشنامه جذب به نماز ویژه دختران (۵۲ ماده‌ای)؛ د) تهیه پرسشنامه جذب به نماز ویژه پسران (۳۸ ماده‌ای). نتایج حاصل از تحلیل عوامل برای کل نمونه پژوهش منجر به استخراج دو عامل قوی با محتوای تبلیغی - تشویقی (۱۸ ماده) و حسن روابط انسانی - آموزشی با فراگیر (۱۳ ماده) گردید؛ تحلیل عامل تفکیکی در مورد دانش‌آموز پسر سه عامل تشویقی - ترغیبی (۱۸ ماده)؛ تبلیغی - آموزشی (۱۰ ماده) و

حسن روابط انسانی - آموزشی (۱۰ ماده) را نشان می‌دهد و برای دانش‌آموزان دختر، تحلیل عامل تفکیکی مبین سه عامل قابل حصول با ماهیت تبلیغی - مشارکتی، یادگیری مشاهده‌ای و حسن روابط آموزشی - انسانی با دانش‌آموزان است. ضریب همسانی درونی با روش آلفای کرونباخ برای پرسشنامه کلی یعنی پرسشنامه ویژه پسران و پرسشنامه دختران به ترتیب برابر با ۰/۹۰، ۰/۸۹ و ۰/۸۹ می‌باشد. به طور کلی، آزمون t برای گروه‌های مستقل، تحلیل واریانس یک راهه و آزمون شفه (scheffe) تفاوت‌های معنی‌داری را میان آزمودنیهای پژوهش به شرح ذیل نشان می‌دهند: میان ارزشیابی دانش‌آموزان دختر و پسر در پرسشنامه کلی عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموزان به نماز تفاوت معنی‌دار ۰/۰۲۸ < p وجود دارد، میانگین نمرات آزمودنیهای دختر بیشتر است؛ مقایسه دیدگاه دانش‌آموزان دختر و پسر با وضعیت اقتصادی - اجتماعی در هر سه پرسشنامه سه گانه بالا، متوسط و پایین نشان می‌دهد که میانگین آزمودنیهای با وضعیت اقتصادی - اجتماعی متوسط از دانش‌آموزان طبقه بالا و پایین بیشتر است که این تفاوت در سطح ۰/۰۰۱ < p معنی‌دار است. اما در خصوص مقایسه دیدگاه دانش‌آموزان پایه‌های اول، دوم و سوم مقطع متوسطه از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه در جذب آنها به نماز (پرسشنامه کلی) تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

#### مقدمه

براساس آیه شریفه (( فَطَرَهُ اللهُ الَّذِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لِتُبَدِّلَ لِكُلِّ مَنَّا مَنَّا سِرَّتِ انْسانَ كَرَامَتِهِ بِهٖ خَدَاشَناسِي وَ خَدَاكَرَايِي دَارِد. بِنَابَرَايِن بَرَاي حَصُوْل بِهٖ اَيْن هَدَف پَرَسْتَش خَدَاوَنَد مَتَعَال اَمْرِي ضَرُوْرِي اَسْت، بِهٖ طُوْرِي كِه دَر طُوْل تَارِيخ حَيَات اِنْسَان اَيِنهَي اَعْبَادِي بِهٖ صُوْر مَخْتَلَف خُوْد رَا نَشَان دَاَدَهْ اَنَد. بَا اَسْتِنَاد بِهٖ اَيِه شَرِيْفَه (( مَا خَلَقْتَ الْجِنَّ وَالْاِنْسَانَ اَلِيْعَبُدُوْنَ ))<sup>\*</sup>، اِنْسَان سَعَادَتْمَنَد شَخْصِي اَسْت كِه خَدَاوَنَد مَتَعَال رَا اَعْبَادَت كَنَد وَ دَر گَرُو قَرَب الهِي بِهٖ كَمَال خُوْيَش خَوَاهَد رَسِيْد؛ هَمْسُو بَا اَيْن دِيْدَكَاَه، اَرِيك فَرُوْم<sup>۱</sup> رَوَانَشَناس اِنْسَان گَرَا<sup>۲</sup> مَعْتَقَد اَسْت كِه مَتَعَهَد شَدَن بِهٖ يَك عَقِيْدَه، اِيْدُوْلُوْرِي<sup>۳</sup> وَ... اَز جَمَلَه مَنابع نِيروْمَنَد سَلَامَت رَوَانِي<sup>۴</sup> وَ خُوْد -

\* - سوره روم، آیه ۳۰

- سوره ذاریات، آیه ۵۶

1 - E. Fromm

2 - Hamanistic

3 - Ideology

4 - Mental health

شکوفایی<sup>۱</sup> انسان محسوب می‌شود؛ و باز در این راستا ابراهام مزلو<sup>۲</sup> از دیگر روانشناسان انسان‌گرا، روان نژندی<sup>۳</sup> را محصول انحراف از ارزشهای ذاتی<sup>۴</sup> انسان می‌داند و روان درمانی<sup>۵</sup> را هدایت انسان به سوی این ارزشها برمی‌شمارد. بنابراین، در زندگی عقلایی<sup>۶</sup>، عبودیت و بندگی خداوند، رکن اساسی دستیابی به قرب الهی است. منظور از عبادت ایجاد نوعی رابطه خاضعانه و ستایشگرانه انسان با خالق هستی است. روح عبادت با تکرار الفاظ و انجام اعمال ویژه‌ای در انسان به وجود می‌آید؛ اما برگزاری صرف این امور برای حصول حقیقت عبادت و پرورش روحیه (روح) عبادی کافی نیست؛ و اگر عبادت خالی از توجه و اخلاص باشد تأثیر چندانی در پرورش روحیه عبودیت انسان نخواهد داشت. با توجه به مفهوم لفظی عبادت، برگزاری نماز راهکاری برای تحقق آن است، به طوری که هیچ شریعتی بدون نماز وجود نداشته است، گرچه در کیفیت برگزاری نماز با یکدیگر اختلاف داشته‌اند. روی هم رفته خداوند در قرآن کریم اقامه نماز را وظیفه ثابت و لایتغیر هر انسانی می‌داند و می‌فرماید: ((ان الصلوه کانت علی المومنین کتاباً موقوتاً)) (به درستی که نماز بر مؤمنان ثابت و واجب گردیده است) و همچنین بیش از ۱۲۲ آیه در قرآن مجید پیرامون نماز نازل شده است که این امر نشان دهنده اهمیت و منزلت نماز نزد خداوند عظیم شان است (دیلمی، ۱۳۷۷). به رغم اهمیت عبادت برای همه انسانها و به خصوص نوجوانان، رفتارهای مذهبی کمتر از سوی متخصصان تعلیم و تربیت و روانشناسی مورد علاقه قرار گرفته است. براساس پژوهش لارسون و همکاران<sup>۷</sup> (۱۹۹۸) کمتر از ۱/۰ مقالات چاپ شده در مجلات روانشناسی و روان پزشکی پیرامون (در زمینه)

\* سوره نسا آیه ۱۰۳

1 - Self-actualization

2 - A. Maslow

3 - Nervous

4 - Intrinsic

5 - psychotherapy

6 - Intellectual

7 - Larson & et al.

پژوهشهای مذهبی است؛ این در حالی است که بنیامین راش<sup>۱</sup> پدر روان‌پزشکی اظهار می‌دارد مذهب در سلامت روانی انسان مانند اکسیژن برای تنفس اهمیت دارد. همچنین روانشناسان دیگر همانند جمیز<sup>۲</sup>، یونگ<sup>۳</sup>، فروم و فرانکل<sup>۴</sup>، بر نقش اعتقادات و رفتارهای مذهبی اشاره کرده و اهمیت آنها را برای بهداشت روانی مورد تأکید قرار داده‌اند (غباری بناب، ۱۳۷۷).

### زمینه پژوهش

بر اساس آیات و روایات متعدد هدف از خلقت انسان عبادت و بندگی خداوند متعال است که برای نیل به این امر، می‌بایست رفتارهای عبادی گوناگونی از انسان سر بزنند. لذا توجه اندیشمندان به این مهم جزء نیازهای اساسی هر جامعه‌ای است و در این راستا بررسیهای داخلی و خارجی متنوعی صورت پذیرفته است که به ذکر پاره‌ای از آنها اکتفا می‌کنیم. در تحقیقی تحت عنوان نماز در آئینه پژوهش (امام جمعه و جعفری، ۱۳۷۸)، پژوهشگران به تجزیه و تحلیل ۵۲ پژوهش داخلی صورت گرفته درباره نماز پرداخته‌اند. با توجه به این پژوهش از مجموع ۵۲ تحقیق، ۲۸ مورد از آنها درصدد تعیین عوامل مؤثر در جذب جوانان به اقامه نماز؛ ۲۱ مورد به بررسی وضع موجود اقامه نماز از نظر چگونگی برگزاری، امکانات، نظرات و گرایشات دانش‌آموز به نماز؛ ۵ پژوهش در خصوص راههای جذب دانش‌آموزان به نماز؛ ۴ تحقیق در رابطه با تأثیر برپایی نماز در مدرسه بر اعمال و رفتار دانش‌آموزان و در نهایت ۱ مورد نیز به بررسی علل عدم حضور دبیران در نماز جماعت مدارس است. یافته‌های این فرا تحلیل به چهار حیطه قابل طبقه بندی است. حیطه اول پژوهشها، مبتنی بر شناخت وضع موجود اقامه نماز در مدارس است: در حیطه دوم، بررسیها درصدد کندوکاو در عوامل مؤثر در جذب یا عدم جذب به نماز تحت عنوانهای درون مدرسه‌ای، خانوادگی، فردی و اجتماعی را در برمی‌گیرند. حیطه سوم نقش تقویت کننده‌های اجتماعی به ویژه احترام به

1 - B. Rush

2 - W. James

3 - C. G. Jung

4 - V. E. Frankl

شخصیت دانش‌آموزان و دیگر تقویتها در جذب دانش‌آموزان به نماز را مورد بررسی قرار داده‌اند. در حیطه چهارم، این پژوهشها تأثیر نماز را بر ابعاد روانی، عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان مورد توجه قرار داده‌اند. حسینی و دلاویز (۱۳۷۱) پژوهشی درباره علل عدم گرایش به نماز بر روی ۱۰۰۰ دانش‌آموز مقطع راهنمایی و متوسطه استان مازندران انجام داده و مهمترین علل عدم گرایش دانش‌آموزان به نماز را به شرح ذیل عنوان می‌کنند: تنبلی و سستی، عدم آگاهی و شناختی پیرامون فواید و اثرات نماز؛ نماز خواندن را یاد ندارند، عدم تأثیر نماز در اخلاق و رفتار برخی نمازگزاران؛ احساس گناه و شرمساری از اعمال خویش؛ و در نهایت بی‌اهمیتی پدر، مادر و دوستان آنها به نماز. گیلک و ظروفی (۱۳۷۰) در تحقیقی با عنوان تمایل ((به اقامه نماز)) بر روی ۳۶۰۰ زن و مرد در گروههای سنی دریافتند جنسیت، میزان تحصیلات، وضعیت اقتصادی - اجتماعی و کنترل از سوی والدین متغیرهای پیش‌بینی معنی‌داری برای تمایل به اقامه نماز هستند. مطالعه شورای عالی جوانان در سال ۱۳۷۳ بر روی یک نمونه آماری ۱۲۰۰ نفری از جوانان سنین بین ۱۱ تا ۲۹ ساله تهرانی نشان می‌دهد که ۵۵٪ از آزمودنیهای هر دو جنس اظهار نموده‌اند که نماز می‌خوانند. بالاترین درصد دختران جوان نمازخوان متعلق به گروه سنی ۱۹ - ۱۵ ساله (۶۹/۳٪) و پسران جوان مربوط به گروه سنی ۲۴ - ۲۰ ساله (۵۷٪) می‌باشد. از کل آزمودنیها، متأهلان بیش از مجردها ین، دختران بیش از پسران، شاغلان مرد بیش از غیر شاغلان مرد، زنان خانه‌دار بیش از زنان شاغل، با سوادان بیش از کم سوادان به اقامه نماز می‌پردازند. پژوهش جهانیان (۱۳۷۶) در رابطه با عوامل جذب به نماز بر روی جوانان نشان می‌دهد که ۹۵٪ از کسانی که به سوی نماز گرایش دارند، نماز را عامل آسایش روحی می‌دانند و از برقراری رابطه با خدا در نماز خشنود هستند؛ در رابطه با این موضوع که آرامش و خشنودی از عبادت انسان را بیشتر به سوی آن سوق می‌دهد، بررسیهای گوناگونی صورت گرفته است. دربررسی کوزم<sup>۱</sup> (۱۹۹۶) درخصوص تأثیر آئین عبادی در درمان افسردگی این نتیجه به دست آمد که حالات افسردگی بیمار مبتلا به سرطان پروستات

بعد از حضور در کلیسا و اجرای آیینهای عبادی بهبود یافته است. گوهرنیک<sup>۱</sup> (۱۹۹۵) در تحقیقی با عنوان ((مناجات، واقعیت دیده و ناشنیده)) اظهار می‌دارد که ((مناجات نوعی روش ایده آل برای تداوم زندگی محسوب می‌شود و گفتگو با خداوند در نهایت به لذت، رضایت، پذیرش و تجلی نفس منجر خواهد شد)). پولوما و پندلتون<sup>۲</sup> (۱۹۹۱) پژوهشی تحت عنوان ((اثرات عبادت و تجارب آن بر بهزیستی عمومی)) بر روی ۵۶۰ خانوار انجام دادند، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که بهترین پیش‌بینی کننده بهزیستی افراد، فراوانی عبادت و تجربیات ناشی از آنها است. آشبی و لنهارت<sup>۳</sup> (۱۹۹۴) تحقیقی با عنوان ((عبادت به منزله راهکاری برای سازگاری)) بر روی ۱۰۵ بیمار مبتلا به درد مزمن انجام دادند، آنها به این نتیجه رسیدند که بیماران برای سازگاری با دردشان به عبادت و نیایش متوسل می‌گردند؛ این یافته، نتایج تحقیقات گذشته را تأیید می‌کند. یافته‌های پژوهشی با عنوان، تفاوت‌های سنی در الگوها و همبستگی آن با فراوانی عبادت و نیایش بر روی ۱۴۸۱ زن و مرد سنین مختلف نشان می‌دهد که عبادت و نیایش غالباً در تمام گروه‌های سنی مورد پژوهش صورت می‌گیرد، اما در مردان بزرگسال آمریکایی آفریقایی تبار نسبت به مردان آمریکایی سفیدپوست، بیشتر دیده می‌شود. همچنین تحلیل آماری بین عبادت و نیایش با رفتار احسان، اعتقاد و تجارب مذهبی گروه‌های سنی ارتباط معنی‌داری را نشان می‌دهد (لوین و تایلور<sup>۴</sup>، ۱۹۹۷). بررسی باتلر و همکاران<sup>۵</sup> (۱۹۹۸) نشان می‌دهد که زوج‌های متدین<sup>۶</sup>، عبادت را به عنوان یک رویداد آرام بخش مهم قلمداد می‌کنند که در سازش و حل مشکلات خویش از آن استفاده می‌کنند؛ همچنین از جمله اثرات عبادت، کاهش احساسات متضاد<sup>۷</sup>، واکنش‌های هیجانی<sup>۸</sup> و افزایش رفتارهای ارتباطی،

1 - Goehring

2 - Poloma &amp; Pendleton

3 - Ashby &amp; lenhart

4 - Levin &amp; Taylor

5 - Butler &amp; et al.

6 - Religious

7 - Hostile emotion

8 - Emotional

مشارکتی و همدلانی با دیگران توأم با نگاه دور از تعصب می‌باشد؛ نتایج، مبین این امر است که عبادت باعث تمرکز در فرد می‌گردد که این مهم منجر به تغییرات در وی خواهد شد و در نهایت این که عبادت مسؤولیت زوجهای برای سازگاری و حل مشکلات زندگی را متجلی می‌سازد. یافته‌های پژوهشی با عنوان رابطه نحوه برپایی نماز و اختلالات افسردگی بر روی ۲۰۰ نفر افراد بیمار و همراهان سالم آن (به‌طور مساوی) نشان می‌دهد که چگونگی برپایی نماز، تبیین و شناخت نماز، اقامه نماز در اول وقت، توجه به الفاظ و معانی هنگام برپایی آن و خواندن نمازهای مستحبی با ابتلا به اختلال افسردگی اساسی رابطه معکوس دارد (موسوی، ۱۳۷۸). ماتن<sup>۱</sup> در پژوهشی بر روی دانش‌آموزان سال اول دبیرستان به این نتیجه رسید که افرادی که تحت شرایط استرس بالایی قرار داشته‌اند، بیش از دیگران که در معرض فشارهای کمتری بوده‌اند، حمایت روحی و مذهبی را گزارش داده‌اند (نجم عراقی، ۱۳۷۹ به نقل از سواری، ۱۳۸۰).

### اهداف پژوهش

پژوهش حاضر دارای اهداف گوناگونی است که به اختصار مشتمل است:

- الف) تبیین عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای در جذب دانش‌آموزان به سوی اقامه نماز؛  
 ب) مقایسه دیدگاههای دانش‌آموزان دختر و پسر طبقات مختلف اقتصادی - اجتماعی و سه پایه اول، دوم و سوم مقطع تحصیلی متوسطه از لحاظ علل گرایش آنها به سوی نماز.

### فرضیه‌های پژوهش

۱. بین ارزشیابی دانش‌آموزان دختر و پسر از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای در جذب آنها به نماز تفاوت معنی دار وجود دارد؛
۲. بین ارزشیابی دانش‌آموزان دختر و پسر با وضعیت اقتصادی - اجتماعی بالا، پایین و متوسط از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای در جذب آنها به نماز تفاوت معنی دار وجود دارد؛

۳. بین ارزشیابی دانش‌آموزان دختر و پسر پایه‌های اول، دوم و سوم مقطع متوسطه از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای در جذب آنها به نماز تفاوت معنی‌دار وجود دارد؛
۴. بین ارزشیابی دانش‌آموزان پسر با وضعیت اقتصادی - اجتماعی بالا، پایین و متوسط از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای در جذب آنها به نماز تفاوت معنی‌دار وجود دارد؛
۵. بین ارزشیابی دانش‌آموزان پسر پایه‌های اول، دوم و سوم متوسطه از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای در جذب آنها به نماز تفاوت معنی‌دار وجود دارد؛
۶. بین ارزشیابی دانش‌آموزان دختر با وضعیت اقتصادی - اجتماعی بالا، متوسط و پایین از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای در جذب آنها به نماز تفاوت معنی‌دار وجود دارد؛
۷. بین ارزشیابی دانش‌آموزان دختر پایه‌های اول، دوم و سوم مقطع متوسطه از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای در جذب آنها به نماز تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

### روش نمونه‌گیری

به منظور دستیابی به نمونه آماری از روش تصادفی طبقه‌ای استفاده گردید. برای انتخاب نمونه پژوهش، در آغاز استان خوزستان به پنج قسمت جغرافیایی، شمال، جنوب، مرکز، مغرب و مشرق تقسیم گردید. سپس با رعایت نسبت مساوی از هر منطقه، ۸ شهرستان آبادان، ایذه، بهبهان، سوسنگرد، شادگان، شوش، شوشتر، مسجد سلیمان، نواحی ۱ و ۲ آموزش و پرورش اهواز به صورت تصادفی انتخاب شدند؛ آنگاه ۲۰ دبیرستان دخترانه و ۲۰ دبیرستان پسرانه گزینش و از این مدارس ۱۰۶۲ آزمودنی دانش‌آموز دختر و پسر پایه‌های اول تا سوم متوسطه انتخاب شدند.

جدول شماره ۱: توصیف آزمودنیها بر اساس جنسیت و پایه تحصیلی

آزمودنیها پایه تحصیلی	دختر	پسر	مجموع
اول	۸۸	۹۳	۱۸۱
دوم	۱۷۲	۱۹۲	۳۶۴
سوم	۱۶۳	۲۰۸	۳۷۱
مجموع	۴۲۳	۴۹۳	۹۱۶



همان‌گونه که در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود جمع کل آزمودنیها (۹۱۶) کمتر از حجم واقعی نمونه یعنی ۱۰۶۲ است. این نتیجه ناظر بر این است که برخی از آزمودنیها پایه تحصیلی و جنسیت خود را مشخص نکردند.

### شیوه اجرای تحقیق

یکی از مهمترین مراحل اساسی در امر پژوهش نحوه و چگونگی انتخاب آزمودنیها و اجرای ابزار پژوهش در مورد آنها است. برای دستیابی به این امر پس از انتخاب مدارس مورد نظر از شهرستانهای استان و تعیین تعداد دانش‌آموزان دختر و پسر هر مدرسه، رابطان تحقیقات ادارات آموزش و پرورش شهرستانهای با اهداف پژوهش، نحوه اجراء و تکمیل ابزار پژوهش آشنا گردیدند؛ آنگاه همه مورد یادشده به آزمودنیها داده شد و داده‌های لازم برای پژوهش جمع آوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

### شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روشهای آمار توصیفی از قبیل فراوانی، میانگین، انحراف معیار و روشهای آمار استنباطی از قبیل تحلیل عوامل،  $t$  برای گروه‌های مستقل و تحلیل واریانس یک راه استفاده شد.

### ابزار پژوهش

در پژوهش حاضر از چهار پرسشنامه استفاده شد؛ که به چگونگی تدوین آنها پرداخته می‌شود. به منظور ساخت ابزاری (پرسشنامه‌ای) جهت ارزیابی نگرش دانش‌آموزان نسبت به عوامل مؤثر در جذب به نماز در مدارس مقطع متوسطه مراحل گوناگونی طی گردید که به شرح آنها پرداخته می‌شود.

در مرحله اول برای این که پژوهشگران درصدد اکتشاف عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموزان به نماز در مقطع متوسطه بودند، به تدوین سؤالهای باز پاسخ (انشایی) اقدام نمودند؛ در دومین مرحله، این گونه سؤالها در اختیار ۲۰۰ آزمودنی دختر و پسر دانش‌آموز از

سراسر استان خوزستان قرار داده شد و از آنها خواسته شد که به تفصیل به سؤالاها به صورت انشایی و باز پاسخ دهند، در مرحله سوم با بررسی به عمل آمده که بر روی پاسخ‌های آزمودنیها به پرسشنامه‌ای مقدماتی مشتمل بر ۷۷ ماده تهیه گردید؛ در چهارمین مرحله این فرایند، پرسشنامه مقدماتی توسط ۵۰ آزمودنی سه پایه و برخی از اساتید گروه روان‌شناسی مورد بررسی و بازبینی قرار گرفت و آنگاه تعداد ۷ ماده به عنوان ماده‌های مبهم یا مشابه از پرسشنامه مقدماتی حذف گردید؛ و در آخرین مرحله پرسشنامه‌ای با ۷۰ ماده برای مقاصد پژوهش تهیه و تنظیم گردید. نحوه نمره گذاری سؤالاها پرسشنامه براساس یک طیف ۵ درجه‌ای از نمره ۱ ( برای گزینه هیچ) تا نمره ۵ ( برای گزینه خیلی زیاد) بود. بعد از جمع آوری اطلاعات از نمونه پژوهش، کدگذاری و ورود داده‌ها به رایانه صورت پذیرفت؛ سپس با استفاده نرم افزار آماری SPSS/PC9 داده‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. در آغاز برای تعیین تعداد عاملهای مناسب جهت پژوهش از آزمون اسکری<sup>۱</sup> استفاده گردید، آزمون اسکری بر سه عامل ( با توجه به ارزش ویژه عوامل) تأکید نمود، ولی از آنجائی که عامل سوم آمیختگی زیادی در آن مشهود بود و از سوی دیگر همسانی درونی آن نیز در حد قابل نبود، لذا مبنای نقطه برش برای تعیین عوامل ۲/۵۲ مدنظر قرار گرفت که بر اساس آن دو عامل قوی به دست آمد. شایان ذکر است ضریب آزمون KMO برابر با ۰/۹۴ است، لذا داده پژوهش برای تحلیل عوامل از بسندگی لازم برخوردار می‌باشند. بررسی کروییت داده‌ها نشان می‌دهد که مقدار آن برابر است با ۵۹۴۱ / ۲۵ که در سطح ۰/۰۰۰ < P معنی دار می‌باشد. روی هم رفته تحلیل عوامل داده‌ها با روش تحلیل عناصر اصلی و روش چرخش متعامد<sup>۲</sup> محورها از نوع واریماکس منجر به استخراج دو عامل اساسی گردید. با روش واریماکس<sup>۴</sup> پس از سه چرخش آزمایشی ۱۸ ماده روی عامل اول و ۱۳ ماده روی عامل دوم قرار گرفت. بررسی ماده‌های عامل اول نشان می‌دهد که عامل تشویقی - تبلیغی در این عامل نهفته است؛ برای مثال، اردو بردن دانش‌آموزان نماز خوان و وجود ستاد

1 - Scree test

2 - Kaiser\_Meyer-Olkin of sampling Adequacy

3 - Independent of 90 degree angle

4 - Varimax

نماز در مدارس، به ترتیب بیشترین بار عاملی یعنی  $0/76$  و  $0/63$  می‌باشند. اما در ماده‌های عامل دوم یک عامل حسن روابط انسانی - آموزشی با فراگیر وجود دارد، لذا رسیدگی به اعتراضات دانش‌آموزان جهت تصحیح مجدد اوراق امتحان، رسیدگی به شکایات یا نظرات آنها در صندوق پیشنهادات، برخورد مناسب و به دور از اضطراب با دانش‌آموزان در جلسه امتحان به ترتیب دارای بیشترین بار عاملی  $0/79$ ،  $0/76$  و  $0/75$  می‌باشد. از سوی دیگر، میزان واریانس تبیین شده توسط این عامل به ترتیب برابر با  $18/56$  و  $11/54$  است. همانطور که در جدول ۲ ملاحظه می‌شود به منظور سنجش همسانی درونی کل پرسشنامه و عاملهای آن از ضرایب آلفای کرونباخ و دو نیمه کردن، استفاده شد.

جدول شماره ۲: ضرایب آلفای کرونباخ و تنصیف آزمودنیهای دختر، پسر و کل در پرسشنامه ۳۱ ماده‌ای.

کل		پسر		دختر		آزمودنیها
تنصیف	آلفای کرونباخ	تنصیف	آلفای کرونباخ	تنصیف	آلفای کرونباخ	ضرایب آماری عوامل
$0/88$	$0/89$	$0/88$	$0/89$	$0/88$	$0/89$	اول
$0/87$	$0/89$	$0/88$	$0/88$	$0/89$	$0/89$	دوم
$0/92$	$0/90$	$0/92$	$0/90$	$0/92$	$0/89$	کل پرسشنامه

با توجه به تفاوت‌های عمده احساسی، عاطفی و شناخت بین دانش‌آموزان دختر و پسر و نیز اهمیت جنسیت به عنوان یک متغیر تعدیل کننده، لذا داده‌های مربوط به هر دو جنس به تفکیک بررسی می‌شود.

ویژگیهای روان‌سنجی پرسشنامه عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموزان پسر به نماز به‌منظور تدوین پرسشنامه‌ای برای آزمودنیهای پسر در پژوهش، پس از طی مراحل جمع‌آوری، کدگذاری و ورود داده‌ها به رایانه، آنگاه داده‌ها با استفاده از آزمونهای آماري اسکری، کایزومایر - ایکمن و کرویت مورد بررسی قرار گرفتند؛ نتایج نشان دهنده، آزمون اسکری با ۳ عامل، KMO برابر  $0/90$  و کرویت برابر با  $10852/33$  است که در سطح  $1 < P < 0/000$  معنی دار می‌باشند. تحلیل عوامل داده‌ها با روش واریماکس پس از ۸ چرخش آزمایشی منجر به قرار

گرفتن ۱۰۱۸ و ۱۰ ماده به ترتیب بر روی عامل اول، دوم و سوم شد. بنابراین پرسشنامه‌ای ۳ عاملی با ماده ساخته شد و از سوی دیگر ۳۲ ماده به دلیل غیرقابل قبول بودن بار عاملی آنها (کمتر از ۰/۴۳). از پرسشنامه حذف گردید؛ میزان واریانس تبیین شده این سه عامل برابر ۸۳۰/۲۶ است. محتوی عامل اول بیشتر اشباع از یک عامل تشویقی - ترغیبی، از قبیل افزایش نمره انضباط به علت شرکت در نماز، تشویق کلامی معلمان از نمازگزاران، تمیز بودن محل نمازخانه، اردو بردن دانش‌آموزان نمازگزار و امر و نهی کردن به دانش‌آموزان به ترتیب واحد بیشترین بار عاملی، ۷۵/۵۵، ۰/۰، ۰/۵۳، ۰/۵۲ و بوده‌اند. اما عامل دوم در برگیرنده گرایشهای آموزشی - تبلیغی از قبیل آموزش قرائت و اقامه نماز، پیگیری جدی مناسک نماز، نمایش فیلمهای مذهبی و وجود پیش نماز روحانی است که به ترتیب دارای باری عاملی ۰/۵۲، ۰/۵۲، ۰/۵۲ و ۰/۵۲ می‌باشند. عامل سوم پرسشنامه بر حسن روابط انسانی - آموزشی معلمان و کادر مدرسه با دانش‌آموزان پسر تاکید می‌کند؛ ماده‌هایی همچون رسیدگی به اعتراضات دانش‌آموزان برای تصحیح مجدد اوراق امتحان (برگه امتحانی)، رسیدگی به شکایات یا پیشنهادات و نظرات دانش‌آموزان در صندوق پیشنهادات مدرسه، چشم پوشی از خطاهای دانش‌آموزان از سوی کادر آموزشی و اداری مدرسه، عدالت معلم در نمره دادن به فراگیران، عدم ایجاد اضطراب برای دانش‌آموزان در هنگام برگزاری جلسه امتحان و پرهیز از تهدید دانش‌آموزان را شامل می‌شود، گفتنی است که این عامل از همسانی درونی بالایی برخوردار است. در جدول ۳ ضرایب همسانی درونی پرسشنامه عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموزان پسر به نماز ارائه شده است.

جدول شماره ۳: ضرایب همسانی درونی کل پرسشنامه و عوامل مؤثر آن در جذب دانش‌آموز پسر به نماز

توصیف	آلفای کرونباخ	ضرایب آزمونهای اعتبار عوامل پرسشنامه
۰/۸۵	۰/۸۸	اول
۰/۷۹	۰/۸۰	دوم
۰/۸۴	۰/۸۷	سوم
۰/۷۴	۰/۹۱	کل

### ویژگیهای روان سنجی پرسشنامه عوامل مؤثر در جذب دانش آموز دختر به نماز

این پرسشنامه، همچون پرسشنامه پسران از ویژگیهای روان سنجی مطلوب و مناسبی برای تحلیل عوامل برخوردار بود. اجرای آزمون اسکری به تبیین سه عامل اساسی می‌پردازد، آزمونهای KMO برابر است با ۰/۹۲ و بارتلت برابر با ۱۳۲۳۴/۰۲ که در سطح  $P < ۰/۰۰۰۱$  معنی دار است؛ بنابراین این داده‌ها برای تحلیل عوامل مناسب به نظر می‌رسند. تحلیل عوامل ماده‌ها با ارزش واریماکس پس از ۷ یا ۸ چرخش آزمایشی منجر به تعیین ۲۹ روی عامل اول، ۱۲ ماده روی عامل دوم و ۱۱ ماده روی عامل سوم گردید؛ ۱۸ ماده نیز به دلیل پایین بودن سطح بار عاملی آنها یعنی کمتر از ۰/۰۴۵ از پرسشنامه ویژه دختران حذف گردید؛ در نهایت برای دانش‌آموز دختر، پرسشنامه‌ای با ۳ عامل و مرکب از ۵۲ ماده ساخته شد. میزان واریانس این سه عامل برابر با ۳۳/۷۲٪ می‌باشد. محتوای عامل اول پرسشنامه دختران بیشتر مشتمل بر ماده‌ها است که گرایش تبلیغی - مشارکتی آزمودنیهای دختر را نشان می‌دهد. برای نمونه، برگزاری مسابقات در زمینه مفاهیم نماز، تمیز و مرتب بودن نمازخانه، شرکت مربیان و معلمان در مراسم نماز، همکاری خانواده با کادر مدرسه در زمینه مسایل دینی، مشارکت دانش‌آموزان در نماز، و وجود کتابهای آموزنده از جمله ماده‌های مبین گرایش تبلیغی - مشارکتی دانش‌آموزان دختر است؛ که به ترتیب دارای بار عاملی ۰/۶۵، ۰/۶۴، ۰/۶۳، ۰/۶۲ و ۰/۶۲ می‌باشند. در عامل دوم این پرسشنامه ماده‌ها مانند پیش‌نماز روحانی، سخنرانی پیرامون نماز، علاقه دانش‌آموزان به اقامه نماز و شرکت کلیه دانش‌آموز در مراسم اقامه نماز به ترتیب دارای بار عاملی ۰/۶۱، ۰/۶۰، ۰/۵۵، ۰/۵۴ می‌باشند؛ این عامل تحت عنوان الگوهای مشاهده‌ای - تبلیغی در گرایش دانش‌آموزان به اقامه نماز نامگذاری می‌شود. جدول ۴ به ذکر ضرایب آلفای کرونباخ و تنصیف همسانی درونی بین عوامل پرسشنامه مؤثر در جذب دانش‌آموز دختر به نماز پرداخته است.

جدول شماره ۴: ضرایب آلفای کرونباخ و تنصیف برای پرسشنامه عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموز دختر به نماز

تنصیف	آلفای کرونباخ	ضرایب آزمونهای اعتبار عوامل پرسشنامه
۰/۹۰	۰/۸۹	اول
۰/۸۴	۰/۸۴	دوم
۰/۸۵	۰/۸۹	سوم
۰/۷۷	۰/۹۲	کل

### یافته‌های تحقیق

یافته‌های تحقیق در دو بخش الف) توصیفی و ب) درارتباط با فرضیات پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرند.

### الف. یافته‌های توصیفی تحقیق

در این بخش به توصیف آزمودنیها به صورت کلی و تفکیک جنسیت با توجه به وضعیت اقتصادی - اجتماعی پایه‌های تحصیلی و آماره‌های گوناگون پرداخته می‌شود.

جدول شماره ۵: توصیف آزمودنیها به صورت کلی و تفکیک جنسیت با توجه به وضعیت اقتصادی - اجتماعی مختلف در پرسشنامه کلی عوامل مؤثر در جذب به نماز

پسر			دختر			آزمودنیها آماره
انحراف معیار	میانگین	تعداد	انحراف معیار	میانگین	تعداد	وضعیت اقتصادی اجتماعی
۲۰/۶۵	۹۹/۶۴	۱۴۵	۲۰/۵۳	۱۰۲/۹۹	۱۵۷	پالا
۱۷/۸۳	۱۰۷/۴۶	۱۸۳	۱۶/۶۲	۱۱۱/۰۵	۱۷۱	متوسط
۱۸/۷۲	۱۰۴/۱۴	۲۲۲	۱۸/۱۲	۱۰۶/۷۴	۱۵۰	پایین
۱۹/۱۶	۱۰۴/۰۶	۵۵۰	۱۸/۶۵	۱۰۷/۲۸	۴۷۸	کل

همان‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، نمره کل آزمودنیهای دختر در پرسشنامه کلی عوامل مؤثر در جذب به نماز در مدارس، ۳/۳ واحد بیشتر از آزمودنیهای پسر است.

جدول شماره ۶: تعداد نمونه، میانگین و انحراف معیار آزمودنیها دختر و پسر با توجه به پایه‌های تحصیلی در پرسشنامه کلی عوامل مؤثر در جذب به نماز.

پسر			دختر			آزمودنیها آماره پایه تحصیلی
انحراف معیار	میانگین	نمونه	انحراف معیار	میانگین	نمونه	
۱۹/۳۴	۱۰۳/۷۷	۹۳	۱۹/۴۱	۱۰۶/۶۴	۸۸	پایه اول
۱۷/۸۷	۱۰۳/۱۷	۱۹۲	۱۷/۵۵	۱۰۹/۰۹	۱۷۲	پایه دوم
۲۰/۱۸	۱۰۶/۳۷	۲۰۸	۱۸/۷۶	۱۰۷/۹۹	۱۶۳	پایه سوم
۱۹/۱۷	۱۰۴/۶۳	۴۹۳	۱۸/۴۰	۱۰۸/۱۵	۴۲۳	کل

همان‌طور که در جدول ۶ ملاحظه می‌شود، کمترین میانگین برابر با ۱۰۳/۱۷ متعلق به آزمودنیهای پسر پایه دوم و بیشترین میانگین برابر با ۱۰۹/۰۹ از آن آزمودنیها دختر پایه دوم می‌باشد.

جدول شماره ۷: تعداد نمونه میانگین، انحراف معیار آزمودنیهای پسر با توجه به وضعیت اقتصادی - اجتماعی در پرسشنامه عوامل مؤثر در جذب آزمودنیها پسر به نماز

پسر			آزمودنیها وضعیت آماره اقتصاد - اجتماعی
انحراف معیار	میانگین	تعداد	
۲۴/۳۰	۱۲۳/۳۳	۱۵۴	بالا
۲۰/۷۵	۱۳۲/۵۷	۱۸۳	متوسط
۲۳/۳۲	۱۲۸/۳۹	۲۲۲	پایین
۲۳/۰۰۵	۱۲۸/۴۵	۵۵۰	کل

با توجه به جدول ۷، بیشترین و کمترین میانگین آزمودنیهای پسر برابر با ۱۳۲/۵۷ و ۱۲۳/۳۳ به ترتیب متعلق به وضعیت اقتصادی - اجتماعی متوسط و بالا است.

نتایج جدول ۸ نشان می‌دهد، بیشترین و کمترین میانگین آزمودنیهای پسر برابر با ۱۳۰/۹ و ۱۲۷/۴۴ به ترتیب مربوط به پایه‌های تحصیلی سوم و اول تحصیلی است. در جدول شماره ۹ و ۱۰ به توصیف وضعیت نمرات آزمودنیهای دختر با توجه به وضعیت اقتصادی - اجتماعی و پایه‌های تحصیلی براساس پرسشنامه عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموزان دختر به نماز پرداخته شده است.

جدول شماره ۸: تعداد نمونه، میانگین و انحراف معیار آزمودنیهای پسر با توجه به پایه‌های تحصیلی در پرسشنامه عوامل مؤثر در جذب آزمودنیهای پسر به نماز

پسر			آزمودنیها آماره
انحراف معیار	میانگین	تعداد نمونه	پایه تحصیلی
۲۲/۳	۱۲۷/۴۴	۹۳	اول
۲۱/۹	۱۲۸/۱۷	۱۹۲	دوم
۲۴/۲۲	۱۳۰/۹	۲۰۸	سوم
۲۲/۹۸	۱۲۹/۸	۴۹۳	کل

جدول شماره ۹: تعداد، میانگین و انحراف معیار آزمودنیهای دختر با توجه به وضعیت اقتصادی - اجتماعی در پرسشنامه عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموز دختر به نماز.

دختر			آزمودنیها وضعیت آماره اقتصادی - اجتماعی
انحراف معیار	میانگین	تعداد نمونه	
۳۱/۵۴	۱۷۸/۵۱	۱۵۷	بالا
۲۶/۵۹	۱۹۰/۱۸۶	۱۷۱	متوسط
۲۹/۳۰	۱۸۵/۲۶	۱۵۰	پایین
۲۹/۵۳	۱۸۵/۰۴	۴۷۸	کل

با توجه به جدول ۹، بیشترین و کمترین میانگین آزمودنیهای دختر برابر ۱۹۰/۱۸۶ و ۱۸۵/۲۶ به ترتیب متعلق به وضعیت اقتصادی - اجتماعی متوسط و پایین است.

جدول شماره ۱۰: تعداد نمونه، میانگین، انحراف معیار آزمودنیهای دختر با توجه به پایه‌های تحصیلی در پرسشنامه عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموزان دختر به نماز

دختر			آزمودنیها آماره
انحراف معیار	میانگین	تعداد نمونه	پایه تحصیلی
۲۹/۹۶	۱۸۵/۰۲	۸۸	اول
۲۶/۶۸	۱۸۸/۰۸	۱۷۲	دوم
۲۹/۲۱	۱۸۶/۰۶	۱۶۳	سوم
۲۸/۳۳	۱۸۶/۶۶	۴۲۳	کل



همان‌طور که جدول ۱۰ نشان می‌دهد، بیشترین و کمترین میانگین آزمودنیهای دختر برابر با ۱۸۸/۰۸ و ۱۸۶/۰۶ به ترتیب مربوط به پایه‌های تحصیلی دوم و سوم است.

**ب. یافته مربوط به فرضیه‌های تحقیق**

در این بخش نخست فرضیه‌های پژوهش به ترتیب بیان می‌گردد، آنگاه جدول مربوط به آن ترسیم می‌شود و در نهایت بر اساس نتایج مندرج در هر جدول، فرضیه مورد نظر مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱- ارزشیابی دانش‌آموز دختر و پسر از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای در جذب آنها به نماز.

جدول شماره ۱۱: خلاصه نتایج آزمون گروههای مستقل برای مقایسه نمره‌های آزمودنیهای دختر و پسر در پرسشنامه کلی عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموز به نماز.

P	T	F	انحراف معیار S	میانگین M	تعداد N	جنس	شاخص تغییر
٪۲۸	۲/۲۰		۱۹/۰۹	۱۰۶/۷۹	۴۸۸	دختر	پرسشنامه کلی عوامل مؤثر در جذب آزمودنیهای دختر و پسر به نماز
			۱۹/۱۳	۱۰۴/۱۷	۵۶۰	پسر	

همان‌طور که در جدول ۱۱ ملاحظه می‌شود، نتایج آزمون t تفاوت بین میانگین نمره‌های آزمودنیهای دختر و پسر در پرسشنامه کلی برابر با ۲/۲۰ است که با توجه به آزمون دو دامنه، ( $P < ٪۲۸$ ) از لحاظ آماری تفاوت معنی‌داری بین آزمودنیها وجود دارد؛ و میانگین نمرات دختران بیشتر از میانگین نمرات پسران است.

۲- ارزشیابی دانش‌آموزان با وضعیت اقتصادی - اجتماعی بالا، متوسط و پایین از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای در جذب آنها به نماز.

جدول شماره ۱۲: تحلیل واریانس بین ارزشیابی آزمودنیها با توجه به وضعیت اقتصادی - اجتماعی سه گانه نسبت به عوامل مؤثر در جذب آنها به نماز ( پرسشنامه کلی)

P	F	میانگین مجذورات MS(S)	درجات آزادی d.f	مجموع مجذورات SS	منابع تغییراتی
		۴۳۲۷/۵	۲	۸۶۵۵/۰۴	بین گروهها ssb
۰/۰۰۰۱	۱۲/۲۸	۳۵۲/۴	۱۰۳۰	۳۶۲۹۹۴/۶	درون گروهها SSW
			۱۰۳۲	۳۷۱۶۴۹/۷	کل sst

همانطور که در جدول ۱۲ مشاهده می شود نتایج آزمون F بین دانش آموزان با وضعیتهای اقتصادی - اجتماعی گوناگون در پرسشنامه کلی برابر با ۱۲/۲۸ است که در سطح  $P < 0/0001$  تفاوت معنی داری وجود دارد. آزمون شفه (scheffe) نشان می دهد تنها بین دانش آموزان طبقات بالا و پایین تفاوت معنی داری وجود دارد، حال آن که بین گروههای دیگر این گونه نیست؛ با توجه به نتایج به دست آمده، فرضیه دوم پژوهش مورد تایید قرار می گیرد.

۳- ارزشیابی دانش آموزان پایه اول، دوم و سوم مقطع متوسطه از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای در جذب آنها به نماز با توجه به نتایج به دست آمده نتایج آزمون F بین نگرش دانش آموزان پایه‌های سه گانه مقطع متوسطه از لحاظ پرسشنامه کلی برابر با  $P < 0/76$  تفاوت معنی داری وجود ندارد. بنابراین فرضیه سوم پژوهش رد می شود.

۴- ارزشیابی دانش آموزان پسر با توجه به وضعیت اقتصادی - اجتماعی بالا، متوسط و پایین از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای به جذب نماز.

جدول شماره ۱۳: تحلیل واریانس یک راه بین ارزشیابی دانش آموزان پسر با توجه به وضعیت اقتصادی - اجتماعی سه گانه از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای به جذب نماز (پرسشنامه پسران).

P	F	میانگین مجذورات MS (s)	درجات آزادی d.f	مجموع مجذورات SS	منابع تغییراتی
		۳۴۵۱/۹	۲	۶۹۰۲/۲	بین گروهها ssb
۰/۰۰۱	۶/۶۵	۵۱۸/۵	۵۴۷	۲۸۳۶۵۱/۹	درون گروهها SSW
			۵۴۹	۲۹۰۵۵۴/۱	کل sst

همان‌طور که در جدول ۱۳ دیده می‌شود نتایج آزمون F بین دانش‌آموزان پسر با وضعیت اقتصادی - اجتماعی سه گانه از لحاظ عوامل مؤثر در جذب آنها به نماز برابر با ۶/۱۵ که در سطح  $P < ۰/۰۰۱$  تفاوت معنی‌داری وجود دارد. ضمناً آزمون شفه (scheffe) بیانگر این است که تفاوت موجود صرفاً میان طبقات اقتصادی - اجتماعی بالا و متوسط است؛ و گروه‌های دیگر فاقد تفاوت می‌باشند. بنابراین فرضیه چهارم پژوهش تأیید می‌شود.

۵- ارزشیابی دانش‌آموزان پسر پایه اول، دوم و سوم مقطع متوسطه از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای در جذب آنها به نماز. براساس یافته‌های به‌دست آمده نتایج آزمون F بین ارزشیابی دانش‌آموزان پسر پایه‌های سه گانه مقطع تحصیلی متوسطه از لحاظ پرسشنامه ویژه پسران، برابر با ۱/۰۳ است که در سطح  $P < ۰/۰۰۱$  تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. لذا فرضیه پنجم پژوهش رد می‌شود.

۶- ارزشیابی دانش‌آموزان دختر با وضعیت اقتصادی - اجتماعی بالا متوسط و پایین از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای در جذب آنها به نماز.

جدول شماره ۱۴: تحلیل واریانس بین ارزشیابی آزمودنیهای دختر با توجه وضعیت اقتصادی - اجتماعی بالا، متوسط و پایین از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای در جذب آنها به نماز ( پرسشنامه دختران)؛ با توجه به مقاطع سه گانه متوسط.

منابع تغییراتی	مجموع مجذورات ss	درجات آزادی d.f	میانگین مجذورات MS (s)	f	p
بین گروهها ssb	۱۲۴۸۱/۱۹	۲	۶۲۴۰/۶		
درون گروهها SSW	۴۰۳۳۸۲/۷	۴۷۵	۸۴۹/۲۲	۷/۳۴	۰/۰۰۱
کل sst	۴۱۵۸۶۳/۹	۴۷۷			

همان‌گونه که در جدول ۱۴ مشاهده می‌شود نتایج آزمون f بین دانش‌آموزان دختر با وضعیت اقتصادی - اجتماعی سه گانه از لحاظ عوامل مؤثر در جذب آنها برابر با ۷/۳۴ است که در سطح  $p < ۰/۰۰۱$  تفاوت معنی‌داری وجود دارد. آزمون شفه (scheffe) روشن می‌سازد

که بین آزمودنیهای دختر طبقات بالا و متوسط تفاوت معنی داری وجود دارد و گروههای دیگر فاقد تفاوت معنی دار هستند؛ لذا فرضیه ششم پژوهش تأیید می شود.

۷- ارزشیابی دانش آموزان دختر پایه اول، دوم و سوم مقطع متوسطه از لحاظ عوامل مؤثر در جذب آنها به نماز عوامل مؤثر در جذب آنها با توجه به یافته های حاصل از آزمون فرضیه هفتم نتایج آزمون f بین ارزشیابی دانش آموزان دختر پایه های سه گانه مقطع تحصیلی متوسطه از لحاظ عوامل مؤثر در جذب آنها ( پرسشنامه دختران ) برابر با ۰/۳۹ است که در سطح ۰/۰۱ تفاوت معنی داری وجود ندارد؛ براین اساس فرضیه هفتم رد می شود.

### بحث و نتیجه گیری

هدف از پژوهش حاضر دسته بندی عوامل مؤثر درون مدرسه ای در جذب دانش آموزان به نماز در مدارس است. وجه تمایز عمده این پژوهش با مطالعات دیگری که در این زمینه در ایران صورت گرفته توجه به بررسی تحلیل عاملی علل جذب دانش آموزان به نماز است. به عبارت دیگر، تحقیقاتی که تاکنون پیرامون نماز انجام شده است به بیان توصیفی و ارائه درصد پاسخگویی آزمودنیها به سؤالهای پرسشنامه های محقق ساخته پرداخته اند، حال آن که در این پژوهش مؤلفه های بدیعی با روش تحلیل عوامل به دست آمده که به ذکر خلاصه ای از آنها می پردازیم.

تحلیل پرسشنامه ۷۰ ماده ای برای آزمودنیهای پسر سه عامل نسبتاً منسجم را در ۳۸ ماده به دست می دهد. بررسی عامل اول نشان از آن دارد که گرایشهای تشویقی - ترغیبی، محتوای عمده ماده های این عامل را تشکیل می دهد. عامل دوم عمدتاً به فعالیتهای تبلیغی - آموزشی به عنوان علل جذب به نماز اشاره دارد و در نهایت موادی که حاکی از حسن روابط انسانی - آموزشی میان دانش آموزان و کادر مدرسه ( دبیران، معاونان و مدیر ) است، در عامل سوم جمع شده اند؛ این عامل، انسجام خود را در مقابل تحلیل عوامل به تفکیک جنس و به صورت کلی حفظ می کرد. یقیناً ایجاد یک جو دوستانه میان کادر مدرسه و دانش آموزان گام مهمی در جهت هدایت جوانان به سوی ارزشهای معنوی خواهد بود. از سوی دیگر، عوامل موجود در پرسشنامه ویژه دختران حاکی از این است که فعالیتهای تبلیغی - مشارکتی به عنوان عامل اول و تأثیر یادگیری مشاهده ای در عامل دوم، وجه تمایز میان دیدگاه دانش آموزان دختر و پسر

می‌باشد. از لحاظ روان شناسی عامل تشویقی - مشاهده‌ای در شکل‌گیری رفتار، حائز اهمیت فزاینده‌ای می‌باشد. برخی از روان شناسان یادگیری، الگوی شرطی شدن عامل و مشاهده‌ای را مهمترین شیوه تربیت انسان قلمداد می‌کنند، به عبارت دیگر، تقویت رفتار مثبت بی‌تجاهل نسبت به رفتار نامناسب و فراهم نمودن الگوی مناسب برای کودک یا نوجوان و به‌طور کلی انسان، زمینه شکل‌گیری رفتارهای مثبت را فراهم می‌سازد. بررسی فرضیه‌های پژوهش حاکی از این است که میان دیدگاه دانش‌آموزان دختر و پسر از لحاظ عوامل درون مدرسه‌ای جذب به نماز تفاوت معناداری وجود دارد، به گونه‌ای که میانگین نمرات دانش‌آموزان دختر از میانگین نمرات پسر بیشتر شده است همگام با این پژوهش در تحقیقی که توسط گیلگ و ظروفی (۱۳۷۰)، کمالی (۱۳۷۱) و عسگری (۱۳۷۱) انجام گرفته است، ارتباط معنی دار میان جنسیت و گرایش به سوی نماز، گزارش شده است. بررسی امام جمعه و جعفری (۱۳۷۸) بر بیش از پنجاه و دو پژوهش در خصوص نماز به این نتیجه رسیده‌اند که نتایج تحقیقات درباره رابطه بین وضعیت اقتصادی - اجتماعی و گرایش به سوی نماز متناقض به نظر می‌رسد؛ ولی پژوهش حاضر نشان می‌دهد که میان نمرات دانش‌آموزان با وضعیت اقتصادی - اجتماعی متفاوت در جذب به نماز در سطح  $p < 0.001$  تفاوت معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر، ارزشیابی دانش‌آموزان با وضعیت اقتصادی - اجتماعی متوسط در هر دو جنس از علل گرایش به نماز به‌طور قابل ملاحظه‌ای برتر از دانش‌آموزان طبقات بالا و پایین است. به‌طور کلی، می‌توان این استنباط ضمنی را مطرح کرد که کوششهای تبلیغاتی و یا تشویقی برای جذب این دانش‌آموزان به نماز در مدارس در مقایسه با طبقه متوسط از تأثر کمتری برخوردار است. از سوی دیگر، پژوهش حاضر حاکی از این است که بین ارزشیابی دانش‌آموزان پایه‌های مختلف تحصیلی نسبت به علل جذب به نماز در مدارس تفاوت معناداری وجود ندارد. با این وجود، برپایی نماز در مدارس وظیفه خطیر و بسیار حساس است؛ زیرا که مدارس جدای از ویژگیهای منحصر به فرد خود، محل تشویش، اضطراب از امتحان، رقابتهای نگران‌کننده توأم با شکست و پدیده‌های ناخوشایند دیگری است که هر کدام از آنها به تنهایی قادر به تبدیل محرکهای خشی به محرکهای شرطی نیرومند فراخوان اضطراب و حالات ناخوشایند روانی می‌باشند. بنابراین ایجاد اصلاحات بنیادی به منظور تغییر در نگرش دانش‌آموزان نسبت به محیط مدارس و مناسک جاری در آن و همچنین اصلاح الگوهای تعاملی - رفتاری آسیب‌زا

میان دانش‌آموزان و کل کادر مدرسه می‌تواند زمینه‌ساز تحولات اساسی در شخصیت دانش‌آموزان شود و نه تنها نگرش آنها را نسبت به صورت ظاهری عبادات در مدارس بهبود بخشد بلکه در جهت‌گیری اصولی به سوی ارزشهای انسانی، آنها را هدایت نماید.

### منابع

- ۱- امام جمعه، سید محمدرضا و جعفری، پروین (۱۳۷۸). نماز درآینه پژوهش. تهران: نهمین اجلاس سراسری نماز، شهریور ماه.
- ۲- حسینی، میر سعید و دلاویز خلیل (۱۳۷۱). بررسی نگرش دانش‌آموزان دختر و پسر دوره‌های راهنمایی و متوسطه استان مازندران نسبت به اقامه نماز در مدارس شهرستان ساری. طرح پژوهشی اداره کل آموزش پرورش استان مازندران.
- ۳- گیلک، عبدالامیر و ظروفی، مجید (۱۳۷۰). تمایل به اقامه نماز. معاونت پژوهشی دفتر مشاوره و تحقیق آموزش و پرورش.
- ۴- موسوی، غفور (۱۳۷۸). بررسی رابطه نحوه بر پاداری نماز بر اختلالات افسردگی. چکیده تازه‌های تحقیق در دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی ایران. دوره ۷. شماره ۱. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- ۵- نجم عراقی، لعیا (۱۳۷۹). آموزش آرام سازی و نیایش به عنوان تکنیکی برای کاهش تنش با مقایسه شیوه آرام سازی و دعا و نقش آنها در کاهش تنش. ماهنامه روان شناسی دین، شماره ۲.
- ۶- سواری، کریم (۱۳۸۰). بررسی دیدگاههای فلسفی عقیدتی دانش‌آموزان پسر پایه سوم متوسطه شهر اهواز در مورد نماز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید چمران. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.
- ۷- سواری (۱۳۸۰). در پژوهشی تحت عنوان دیدگاههای فلسفی عقیدتی (دلایل گرایش) دانش‌آموزان پسر پایه سوم متوسطه شهرستان اهواز در مورد اقامه نماز بر روی ۳۲۰ آزمودنی.
- 8- Ashby, J.S & Len hart, R.S. (1994). Prayer as a coping strategy for chronic pain Patients Rehabilitation – Psychology, Vol 39(3), 205-209
- 9- Butler, M. & at al. (1998). Not just a time out: change dyna mics of prayer for religious Couples in conflict situations. Family process, 37(4), 451- 475.

- 10- Poloma, M. & Pendleton, B. ( 1991). The effects of prayer and prayer experiences of measures of general well-being special issue, journal of psychology and theology 1, (1), 71-83.
- 11-Goehring, M.M. (1996). Listening prayer: the unseen and unheard real Journal of psychology and Christianity, Vol 14(4), 318-329.
- 12-Khouzam, H.R. (1996). Prayer and the treatment of depression in a case of prostate cancer. Cliical Gerontologist, Vol 17(1), 69-73.
- 13-Levin, J.S. & Taylor, R.J. (1997). Age difference in patterns and correlates of the frequency of prayer. Gerontologist, Vol 37(1),75-88.